

Ludmila MOISEI

PROMOVAREA IDENTITĂȚII CULTURALE PRIN VALORIFICAREA ORNAMENTELOR NAȚIONALE

Rezumat

Promovarea identității culturale prin valorificarea ornamentelor naționale

În contextul globalizării, promovarea identității culturale reprezintă o strategie prioritară a țării noastre. Scopul acestui articol este de a releva importanța ornamenticii țesăturilor, atât ca mod de decor, cât și ca sursă de identitate culturală. În cadrul articolului, autorul insistă asupra evidențierii și valorificării identității culturale prin ornamentele de valoare națională, care, alături de țesături, devin semne, simboluri identitare pentru țara noastră.

Cuvinte-cheie: ornament, identitate culturală, globalizare, țesături tradiționale.

Резюме

Развитие культурной идентичности посредством продвижения национального тканого орнамента

В контексте глобализации сохранение и развитие культурной идентичности является одной из приоритетных стратегий нашей страны. Цель данной статьи состоит в том, чтобы подчеркнуть важность тканого орнамента в качестве украшения и как источника культурной идентичности. В статье автор проводит мысль о необходимости выявления и оценки культурной идентичности посредством орнаментов как национальных ценностей, которые наряду с тканями становятся знаками, символами идентичности страны.

Ключевые слова: орнамент, культурная идентичность, глобализация, традиционные ткани.

Summary

Development of cultural identity through the promotion of national woven ornament

In the context of globalization, the promotion of cultural identity is a priority strategy of our country. The purpose of this article is to emphasize the importance of the fabric ornamentation, both as decoration and as a source of cultural identity. In the article, the author insists on highlighting and valuing the cultural identity through the national value ornaments, which along with the fabrics become signs, symbols of identity for our country.

Key words: ornament, cultural identity, globalization, traditional fabrics.

Cultura Republicii Moldova văzută în plinătatea manifestărilor sale are în epicentru valori culturale tradiționale consacrate de veacuri. În contextul construirii și afirmării identității culturale, ele devin simboluri em-

blematic. Este de datoria cercetătorilor de a identifica și a interpreta aceste simboluri perpetuate în diferite limbaje ale culturii. Mai ales că, în era globalizării, este nevoie de schimbarea percepției, de schimbarea viziunilor asupra unor fenomene care ne reprezintă societatea, ne definesc caracterul, ne ilustrează umanitatea și cultura. Din palmaresul cultural global face parte și tradiția textilelor ornamentate, embleme culturale, surse de identitate culturală aflate între două confluente (valorile trecutului și tendințele prezentului), valori care coexistă în beneficiul creației contemporane. De altfel, pentru creatorii contemporani, tradiția reprezintă un teren fertil, un teren inestimabil ce merită explorat în permanență, iar inovația reprezintă calea prin care își poate valorifica creativitatea. Poziția artistului în acest context reprezintă și puterea de a se inspira din experiența trecutului, posibilitatea de a explora felul în care a fost adoptat un motiv, dar și conotațiile simbolice cu care sunt încărcate aceste produse (în cazul nostru este vorba de țesături). Cunoașterea acestora este fundamentală pentru un creator care dorește să valorifice experiențele istoriei în propria creație.

În această ordine de idei, se simte necesitatea de a ne imagina cum ar fi arătat lumea dacă omul nu ar fi descoperit fibra, firul, împletitul, țesutul, dacă nu le-ar fi încărcat cu semne, simboluri și semnificații? Cu siguranță, astăzi eram cu toții mult mai goi și săraci, pentru că în mod logic, trebuie să ne întrebăm, fără să ne abatem de la o serie de raționamente, care a fost motivul pentru care omul a inventat țesătura și arta de a decora? Indiferent de motivele utilitare sau estetice, cert este faptul că, pe parcursul istoriei, țesăturile încărcate cu simboluri și semnificații au devenit oglinzi ale timpului și ale societății în care au fost create.

După cercetătorul John Gilow, prin ornamentica textilelor „se poate citi istoria lumii, nașterea civilizațiilor, căderea imperiilor” [7, p. 78] ca mărturisitori ai geniului uman și ai existenței unei conștiințe colective, teorie demonstrată după mai multe secole și de psihologul elvețian C. G. Jung. Așadar, remarcăm rolul ornamenticii ca sursă de identitate culturală a unui popor, care, printre altele din perspectiva estetic-psihologică, manifestă și o funcție artistico-utilitară. Această funcție a fost pe deplin argumentată de esteticianul M. Kagan: „...operele de artă care îmbină acțiunea artistică asupra omului cu funcția utilitară posedă o anumită dialectică internă specifică. Forța acțiunii lor constă în faptul că oamenii sunt supuși „iradierii” artistice chiar în timpul procesului activității lor practice, ceea ce face ca aceasta să se însuflețească, să se organizeze și să se activeze,

dobândind stimuli emoționali suplimentari și transformându-se dintr-o obligație într-o bucurie” [8, p. 63]. De altfel, ideea *iradierii artistice*, prin dobândirea stimulilor emoționali, se regăsește atât în mentalitatea colectivă (fapt confirmat în baza cercetărilor de teren), cât și în argumentele meșterilor populari, care recunosc că majoritatea ornamentelor transmit emoții, nostalgii, sentimente, atitudini, bucurii legate de anumite evenimente.

Toate acestea au creat premisele necesare, astfel încât ornamentica țesăturilor a devenit astăzi un domeniu de cercetare interdisciplinar la care participă specialiști din diferite domenii: etnologi, folcloriști, geografi, sociologi, istorici, arhiviști. Țesăturile tradiționale de interior (scoarțe, lăicere, păretare, ștergare ș.a.), prin gradul înalt de utilitate, prin funcția decorativă, dar mai ales prin ornamentica specifică, reprezintă piese ale patrimoniului cultural, surse de identitate culturală și mijloc de comunicare interculturală.

Contribuția acestor țesături la configurarea și funcționarea constructelor identitare este una remarcabilă și se cere a fi relevată. În acest sens vom veni cu câteva argumentări.

Fiecare ornament (geometric, fitomorf, antropomorf, avimorf, zoomorf, cosmomorf ș.a.) nu a fost plasat întâmplător în câmpul țesăturii. Prin ele strămoșii noștri au transmis cele mai profunde mesaje simbolico-metaforice ce exprimă relațiile cu comunitatea, cu cerul, cu întreg universul. Ei au perceput astfel un model al lumii, un univers personal, creat prin aplicarea tradiției și valorizat cu ajutorul ei. De aceea, noi, cei de astăzi, avem misiunea de a pătrunde în tainele acestei comunicări, pentru a putea promova acele valori prin care înaintații noștri se identificau în societate. Comunicarea cu motivele decorative este posibilă grație uneia dintre calitățile esențiale ale esteticii ornamentului – plastica, care, așa cum a definit-o istoricul de artă francez E. Faure, „este un limbaj, și chiar mai mult decât se crede, este un mod de a vorbi, fiindcă este un mod de a gândi. Ea poate exprima idei și relații de idei pe care sculptorul sau pictorul ar fi cu totul neputincios să le traducă prin cuvinte” [4, p. 180]. Grafia plastică reprezintă astfel un mijloc special de ilustrare a potențialului spiritual al unui popor, care, împreună cu graiul și scrisul, cu muzica și dansul, codifică sinteza gândirii și simțirii sale. În afară de aceasta, ea este un mod de a demonstra interdependența dintre gândire și limbaj, dintre abstract și real, dintre codificat și decodificat. Indiferent de modul de exprimare sau tipul ornamentului, fiecare decorație descinde dintr-un arhetip și are o semnificație simbolică produsă de inconștientul uman. Încercarea de a descifra anumite semnificații simbolice ale ornamentelor a fost mereu în atenția comunității științifice. Pe lângă cercetătorii simbolurilor, recunoscuți de comunitatea științifică, merită atenție și abordarea plasticianului, critic de artă și publicist Gh. Mardare cu privire la fenomenul imaginativului. După Gh. Mardare, „fenomenul imaginativului fie pornește din zona

subconștientului și intuiției artistice, fie se bazează pe logica uitată a unor metamorfoze de natură morfologică concretă” [9, p. 49]. Referindu-ne la ultima, considerăm necesară reluarea experienței artistice milenare, care presupune stabilirea ierarhiei expresivității imaginativului în evidențierea modului de descifrare a conținuturilor semantice ale motivelor decorative. Conform cercetătorului, această ierarhie constă din câteva etape bine determinate: se descifrează conținutul semantic al fiecărui motiv din ansamblul decorului; se verifică gradul de înrudire ideatică, corelația simbolurilor constitutive; se determină ordinea ierarhică a simbolurilor, ceea ce permite evidențierea laitmotivului imaginativ; se studiază particularitățile morfologice ale fiecărui simbol în parte, precum și ansamblul decorativ în întregime.

Așadar, procesul de descifrare a motivelor ornamentale implică anumite etape, iar complexitatea acestui proces se explică prin faptul că, pe lângă esteticul motivului ornamental, fiecărei țesături cu rol decorativ i s-ar putea atribui și rolul unei cărți cu imagini de mare putere simbolică. Cunoșteau semnificația imaginilor și acei care le țesau, și acei care beneficiau de obiectele țesute. În prezent, deși puțini dintre contemporani cunosc și aplică ierarhia de descifrare a ornamentelor, totuși atractivitatea țesăturilor nu scade, dimpotrivă, devine mai puternică, ele fiind agreate de tot mai mulți oameni ca semne identitare ale culturii. Acest fapt se explică prin faptul că ele emană energii pozitive, sunt agreabile, reconfortează și, în același timp, rămân mereu enigmatice, menținând firul comunicării între mai multe generații sau, așa cum ne mărturisesc actanții sociali din cadrul cercetărilor de teren, țesăturile păstrează spiritul timpului în care au fost țesute, dar și căldura mâinilor celor care au creat obiectul.

Țesăturile decorative tradiționale au un stil inconfundabil, determinat de tematica, expresia artistică, înscrierea în registre decorative, stilistica și cromatica motivelor ornamentale. Conform cercetătorului V. Buzilă, însăși aranjarea țesăturilor în cadrul interiorului țărănesc, specific doar poporului nostru, formează un microunivers [2]. Astfel, lăicerele și laturile alese, alesăturile în vrăste erau destinate acoperirii pieselor de mobilier. Cergile, țesăturile mițoase aveau aceleași funcții, servind și ca învelitori. Potrivit cercetătoarei, decorul acestor piese este organizat în așa mod încât să fie perceput din perspectiva orizontalei. El constă din forme geometrice foarte diferite, unite în diverse motive complexe, încât ar putea corespunde unui început al modelării suprafețelor țesăturilor în limbaj geometric. Urmărind geometrismul acestor țesături, liniile zigzagate, spiralele de diferite configurații dispuse pe laturile lungi, dar și modul cum sunt înscrise în registre perpendiculare pe marginile lungi, aceste motive principale, în alternanță cu vrăste (dungii) de diferite culori, trimit la semnificația apei. Ca urmare, putem conchide că lăicerele, laturile alese, alesăturile în vrăste/poduri corespund primului registru al împărțirii lumii pe ver-

ticală, subpământului.

Pe pereți, în imediata apropiere a mobilierului erau atârinate de jur-împrejur păretarele alese, cu un decor diferit de cel al pieselor așternute. În decorul acestora predominau motivele geometrice și cele vegetale. De cele mai multe ori, păretarele aveau doar marginea de sus, formând astfel împreună cu țesăturile așternute pe piesele de mobilier un întreg decorativ. Deasupra păretarelor erau amplasate scoarțele. Acestea organizează suprafața pereților, dimensionând spațiul prin intermediul decorului. Motivele acestora sunt aerate, dinamice, încât fortifică spațialitatea. În anumite localități, tot la nivelul pereților, dar în unghere, erau atârinate ungherarele ce se plasau sub icoană. Respectiv, motivele lor principale erau cele religioase (cununiile, crucea ș.a.).

Din perspectivă semiotică, păretarele, scoarțele și ungherarele modelau registrul terestru al microuniversului reprezentat de interiorul locuinței. Ca să conturăm întregul univers al locuinței marcat de covoare, trebuie să precizăm că în localitățile din nordul Republicii Moldova aceste țesături din lână sunt etalate și în registrul ei superior. Grindarele sau cordarele sunt înguste, având motive mici, preponderent geometrice. Prin urmare, această cuprindere spațială a țesăturilor a stimulat dezvoltarea unui fond bogat de motive semnificative, valorificând plenar toate clasele de ornamente tematice cunoscute de creația tradițională: geometrice, vegetale, zoomorfe, avimorfe, antropomorfe, religioase, sociale, scheomorfe.

Demnă de remarcat este apartenența covorului la spațialitate, indiferent că este *lăicer, păretar sau scoarță*. Apartenența covorului la spațialitate este evidentă prin forma lui. Conform cercetătorilor Jean Chevalier și Alain Gheerbrandt, în sistemul de reprezentări specifice spațiului european, formele pătrate și dreptunghiulare trimit la simbolismul pământului [3]. Respectiv, remarcăm că și câmpul negru al covorului semnifică ideea de pământ luat în posesie culturală de la natură, semnifică parcela de pământ „prelucrat” în funcție de starea sufletească și de potențialul creativ al posesorului.

În această ordine de idei, relevăm faptul că țesăturile ornamentate au atins această sincronizare perfectă datorită vechimii cu care este practicat țesutul în spațiul nostru, datorită priorității acestui limbaj plastic în comunicarea socială, dar și faptului că prin ele se menține tradiția, în ele se regăsește identitatea noastră culturală.

În prezent, etnologii din Republica Moldova insistă asupra evidențierii și valorificării identității culturale prin ornamentele de valoare națională [1], care, alături de țesături, devin semne, simboluri identitare pentru țara noastră. Printre acestea enumerăm: *busuiocul, stejarul, vița-de-vie, arborele lumii, cocostârcul, cucul, cocoșul, romburile, figurile antropomorfe, hora* ș. a. În cele ce urmează vom veni cu câteva detalii care explică motivul pentru care aceste ornamente tind a deveni simboluri ale identității culturale și naționale. Omniprezente în cultura națională sunt florile. Se întâlnesc

în credințele și obiceiurile cu referire la cele două mari cicluri: ciclul calendaristic și ciclul vieții. Majoritatea practicilor și credințelor cu implicarea florilor sunt legate de cultivarea pământului, de străvechiul cult al fertilității și fecundității, atestat în spațiul carpato-danubian. În structura obiceiurilor tradiționale se întâlnesc flori binecuvântate, benefice. Acestea erau folosite de către țărani pentru a prognoza vremea, a estima recolta anului viitor, a asigura și a proteja sănătatea familiei și sporul în gospodărie. Prezintă interes florile utilizate în obiceiurile de naștere, nuntă și înmormântare, în scopuri augurale, de inițiere, apotropaice și premaritale. Una dintre aceste plante sacre și purtătoare de noroc, întâlnită în ornamentica tradițională și propusă de a fi acceptată ca simbol identitar, este busuiocul. Busuiocul a făcut parte din bogatul tezaur cultural al strămoșilor noștri, este o plantă mitică și centrală în universul simbolic tradițional. Fiind cea mai îndrăgită și mai cântată floare a poporului român, este considerată plantă sacră inspirată din viața religioasă. Busuiocul, fiind multifuncțional, îl regăsim în viața laică și religioasă, îl regăsim atât în ornamentica tradițională, cât și în cadrul obiceiurilor de familie, obiceiurilor calendaristice (se pune în scaldă rituală după botez a copilului, cu busuioc se împodobeau coarțele boilor și a plugului purtat de urători, se folosește în cadrul obiceiurilor de Bobotează ș. a.). Conform informatorilor, busuiocul reprezintă legătura omului cu valorile spirituale. Indiferent de locul utilizării, simbolizează belșugul, dragostea și norocul în familie, simbol al fidelității și relațiilor de lungă durată. Tot din categoria motivelor fitomorfe evidențiem stejarul, vița-de-vie, arborele lumii (întruchipat în brad). În tradiția românească, stejarul este considerat copac național – simbol al puterii, vigrii, bărbăției. În ornamentica țesăturilor se întâlnește nu atât copacul, cât frunza acestuia. Vița-de-vie, ca și măslinele la alte popoare, este un „arbore mesianic”. În arta bisericească, vița-de-vie alături de spicul de grâu reprezintă simbolul lui Hristos. Conform mentalității tradiționale, vița-de-vie este considerată simbol al vieții veșnice, deoarece trebuie să ajungă sub pământ, să fie îngropată, pentru ca să învie și să crească din nou [6]. Un alt ornament național prin care se promovează identitatea culturală este bradul, perceput ca simbol al vieții veșnice, al tinereții și vigrii. În mentalitatea tradițională are valențe de pom al vieții. Conform *Dicționarului de simboluri*, însuși arborele, prin esența sa, reprezintă simbolul vieții în continuă evoluție, evocă verticalitatea și înlesnește comunicarea între cele trei niveluri ale cosmosului: cel subteran – prin rădăcini; suprafața pământului – prin trunchi și crengile de jos; înaltul – prin ramurile dinspre vârf, atrase de lumina cerului [3].

Dintre motivele avimorfe, embleme ale identității culturale, care se regăsesc și în ornamentica țesăturilor, sunt: cocoșul, cucul, cocostârcul. Cocoșul reprezintă simbolul solar al bărbăției, dar și al slăbiciunii, purtător

de noroc, victorios asupra întunericului, semn apotropaic [6]. Informațiile de pe teren ne oferă date precum că, dacă i se pune efigia pe ușă sau pe acoperișul casei, locuința este protejată împotriva duhurilor nopții. Cucul, în cultura tradițională, este considerat prevestitor al destinului, bucuriei și primăverii. Cocostârcul, de obicei, se întâlnește în broderii. În toate culturile este considerat pasăre augurală, este simbol de pietate filială, simbol al primăverii și armoniei familiale. Conform cercetătorului român I. Ghinoiu, este simbolul fertilității și abundenței, o pasăre-oracol care prevestește, printre altele, timpul [5].

Dintre reprezentările antropomorfe remarcăm figuri omenești, de obicei în straițe naționale. În acest context, ca motiv antropomorf, dar și social, evidențiem hora, care prin esența sa se potrivește perfect cu firea moldoveanului. Simbolizează expresia ritualului solar de fertilitate. Pe lângă cultul zeiței-mamă și cultul solar, hora exprimă o modalitate de înălțare spirituală colectivă. Conform informatorilor, hora este legată de comunitate, inițiere, apartenență și integrare: intrat în horă, trebuie să joci – să respecti ritmul, pașii și regulile în comunitate. Semnificațiile ei arhaice se evidențiază în contopirea harică a jucătorilor cu divinitatea tutelară prezentă, parcă, în centrul cercului. Constatăm astfel că hora devine încă un indiciu, că orice obiect, fenomen (vorbim de fenomenul horal) creat de colectivitate, este raportat la prototipul creat de divinitate [10].

Prin urmare, afirmăm cu certitudine că dimensiunea simbolică a ornamenticii țesăturilor este definitorie pentru modul de ființare uman și deci, implicit, pentru cultura în care și prin care omul se exprimă. Indiferent de modul de exprimare, indiferent de tipul ornamentului (geometric, concret, simbolic), fiecare decorație din câmpul țesăturilor, care descinde dintr-un arhetip, are o semnificație simbolică produsă de inconștientul uman, deoarece inconștientul colectiv comunică cu conștientul prin intermediul arhetipului. Structura simbolisticii ornamentale este astfel construită, încât un singur element poate constitui un text ornamental și mai multe simboluri ornamentale pot forma un singur text ce poate reconstitui întregul unui mesaj ideatic. Realitatea simbolică este încorporată în obiectul natural și, în același timp, aceasta manifestă o forță care îl depășește, în sensul că trimite la ideea întregului, fapt demonstrat de aranjarea țesăturilor în cadrul interiorului.

Țesăturile tradiționale, asemeni oricărui alt fapt cultural de mare vechime, au fost circumscrise în permanență criteriilor cosmice, religioase, sociale, etice, estetice ale comunității. Motivele ornamentale reprezentative, care au conferit caracter și expresivitate acestui gen de artă, dar și stilistica încorporării lor în compoziții și în ansamblul decorativ al întregului, sunt dovadă că tind să reprezinte universul (cosmosul, natura,

societatea), percepute și codificate în semne identitare cunoscute de întreaga comunitate.

Cunoscând esența motivelor ornamentale, ne cunoaștem istoria și ne promovăm identitatea culturală, ceea ce în contextul globalizării reprezintă o necesitate stringentă. Imaginile țesute exprimă cel mai fidel aspirațiile, idealurile estetice și morale ale societății tradiționale. Deși erau create prin munca cotidiană, sintetizând experiența artistică a multor generații, țesăturile tradiționale colportează în ele spiritul riturilor, ceremoniilor în cadrul cărora aveau să fie percepute ca opere artistice, rituale. Motivele lor urmează să fie interpretate din perspectiva formelor culturale de maximă concentrare simbolică, axată pe sistemul de valori și racordată perfect modelului lumii propriu acestei societăți.

Referințe bibliografice

1. Andrieș-Tabac S. Identitatea simbolică neoficială a Republicii Moldova. În: Akademos, 2011, nr. 1 (20), p. 131-138.
2. Buzilă V. Dimensiunile axiologice naționale și mondiale ale scoarței basarabene. În: Akademos, 2014, nr. 3 (34), p. 164-172.
3. Chevalier J., Gheerbrant A. Dicționar de simboluri. Iași: Polirom, 1999. 1071 p.
4. Faure E. Istoria artei. Spiritul formelor, vol. I. București: Meridiane, 1990. 180 p.
5. Ghinoiu I. Zeița pasăre în panteonul românesc. În: Revista Clipa. Magazinul actualității culturale românești. București, 2014. <http://www.revistaclipa.com>. (vizitat 16.04.2015).
6. Gibson C. Cum să citim simbolurile. Introducere în semnificația simbolurilor în artă. București: Litera Internațional, 2010. 256 p.
7. Gilow J., Sentance B. World Textiles: A Visual Guide to Traditional Techniques. London: Editura Thames & Hudson Ltd, 1999. 345 p.
8. Kagan M. Morfologia artei. București: Meridiane, 1979. 165 p.
9. Mardare Gh. Manifestări ieratiche ale imaginației în decorul covoarelor vechi românești din Basarabia. În: Arta '94. Seria Artă plastică, 1994, p. 43-51.
10. Vulcănescu R. Fenomenul horal. București: Arhetip, 1995. 216 p.

Ludmila Moisei (Chișinău, Republica Moldova). Doctor în istorie, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei.

Людмила Моисей (Кишинев, Республика Молдова). Доктор истории, Центр этнологии, Институт культурного наследия Академии наук Молдовы.

Lyudmila Moisey (Chisinau, Republic of Moldova). PhD in History, Centre of Ethnology, Institute of Cultural Heritage of the Academy of Sciences of Moldova.

E-mail: ludmillaturcan@yahoo.com